

Göran Söderström är docent och forskningssekreterare vid Kommittén för stockholmsforskning samt en av redaktörerna för *lambda norica*. Sedan 1987 har han haft uppdrag för Socialstyrelsen, sedermera Folkhälsoinstitutet, att sammanställa en forskningsöversikt över homosexualitetsforskning. Han är också redaktör för Silverstolpe et al.: *Sympatiens hemlighetsfulla makt*, Stockholms homosexuella 1860-1960.

Sodomy in prison during the eighteenth century

Here the few known cases of sodomy in Swedish prisons during the eighteenth century are described, harshly along with the discussion of how these case should be punished. An attempt of intercourse inter femora with a fellow taken in custody in Stockholm 1713 was first mildly sentenced in the lower local court, but much more severe by the court of appeal and by the council of the realm. The sentence gave rise to a governmental decree that similar sentences should be dealt with discreetly so that sodomy, formerly "not known" in Sweden, should not proliferate further. Two sentences concerning prisoners 1733-35 were drastically severe and resulted in capital punishment.

Den finske homosexuelles sena (?) födelse

Recension

Jan M Löfström:

The Social Construction of Homosexuality in Finnish Society, from the Late Nineteenth Century to the 1950's. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Department of Sociology, University of Essex, November 1994

Den under de båda senaste decennierna kraftigt växande internationella humanistiska och samhällsvetenskapliga homosexualitetsforskningen har i mycket kretsat kring "den moderne homosexuelles" födelse, etablering och spridning. I Norden har flera avslutade större forskningsarbeten helt eller delvis handlat om detta ämne, och flera arbeten pågår. Detta är temat också för Jan Löfströms doktorsavhandling *The Social Construction of Homosexuality in Finnish Society, from the Late Nineteenth century to the 1950's*.¹

Vad letar man efter när man söker efter "homosexualitet"? Löfström tror att "samkönade intimiteter" är ett användbart sökredskap. Han urskiljer tre olika slag av "samkönade intimiteter": fysiska, emotionella och sociala. Med social intimitet avser han rumslig och formell social närhet i form av exempelvis samboende eller att dela säng. Förekomsten av dessa intimiteter vill han undersöka i såväl tal som andra former av praktik.

I sitt sökande utnyttjar Löfström en mängd olika slags material: rättsfall, riksdagsmaterial, lagar, medicinsk litteratur, sexualupplysningslitteratur, tidningar, erinringar, brev, skönlitteratur, en postenkät. Dessutom utnyttjar han den i Finland rika tillgången på folklörearkiv, och har därmed en ovanligt god möjlighet att, som han säger, spåra kognitiva scheman och världssyner hos människor som inte lämnat skrivna spår efter sig. Det är tillgången på folklörematerial som har bestämt undersökningsperiodens början: 1870-talet, medan den tidpunkt då Finland övergick till att bli ett övervägande urbant samhälle — 1950-talet — kom att utgöra undersökningsperiodens slut.

Huvudparten av avhandlingen ägnas åt en kronologiskt ordnad beskrivning och analys. Inledningsvis möter vi en bild av maskulinitet, femininitet och sexualitet i det rurala samhället 1870-1940. Där fanns det inte, säger Löfström, något riktigt binärt motsatsförhållande mellan manligt och kvinnligt. Det var ett "förhomosexuellt samhälle"; där fanns till exempel ingen vokabulär för homosexualitet, inte heller någon koppling av homosexualitet till genusatypiskt beteende. Reproduktion var det viktiga, därför fanns det ingen kulturell nisch för genital eller emotionell samkönad intimitet.

Från och med mellankrigstiden började nya genusföreställningar och -praktiker tränga in. En uppdelning i kvinnliga och manliga samhällssfärer blev tydligare. Familjen kom i fokus och fick tydlig moralisk innebörd. I Helsingfors fanns ett homosexuellt liv i bekvämlighetsinrättningar. Antalet dömda för homosexuella handlingar steg. Homosexualitet kom nu att ingå i den urbana befolkningens medvetande. Samtidigt rådde en indifferens inför homosexualitet bland exempelvis poliser och läkare. Någon föreställning om patologisk, "inverterad" homosexualitet tycks dock inte ha funnits, utan beteendet verkar ha behandlats inom "sodomitparadigmet". Först efter andra världskriget blev homosexualitet, med hjälp av massmedias uppmärksammande av rättsfall, en del av den finska allmänhetens medvetande. Inte heller i detta medvetande ingick föreställningar om "den moderne homosexuelle". Negativa reaktioner mot samkönat samboende verkar ha varit ovanliga, liksom våld mot homosexualitet. Bland män som deltog i samkönad fysisk intimitet fanns inte heller någon självklar homosexuell identitet eller någon föreställning om att handlandet var uttryck för något "inre" homosexuellt begär. Samtidigt växte dock en subkultur fram i åtminstone Helsingfors. Och fler och fler började organisera sina liv på grundval av sina sexuella preferenser.

Löfström tillämpar och prövar på "fallet Finland" fyra grupper av tolkningar av "den moderne homosexuelles" uppkomst som förts fram i den internationella homosexualitetsforskningen. En grupp av tolkningar betonar framväxten av *den anonyma industristaden*. I denna stad var "fria" lönearbetare även fria att pröva okonventionella livsstilar. Samtidigt blev familjen med industrikapitalismen mer en emotionell än en reproduktiv enhet, varför "icke-produktiva" relationers legitimitet ökade. Samkonade relationers realisering fick läkare att beskriva "den homosexuelle", något som påverkade "homosexuellas" självförståelse och sociala arrangemang, vilka blomstrade i det växande urbana offentliga rummet. Denna tolkning hjälper oss att förstå "den homosexuelles" sena framträdande i Finland, säger Löfström. Först på femtiotalet började Finland bli urbaniserat. De flesta registrerade homosexuella lagöverträdelseerna ägde rum i städer, särskilt i Helsingfors, där det tidigt fanns homosexuell aktivitet på offentliga platser och från åtminstone mellankrigstiden en begränsad homo-

sexuell parkkultur. Löfström menar dock att hans studie visar att expansion av anonym urban offentlighet inte räcker som "förklaring". Det krävs också en politiskt initierad reglering av och i detta rum, något som länge saknades i Finland. Dessutom uppstår inte genast nya urbana kulturella mönster; hos den första generationens arbetarklass levde kulturella element från landsbygden kvar, säger han.

En annan grupp av förståelser handlar om aspekter av *konkurrenskapitalismen*. Här ingår tolkningar som sätter *den aspirerande medelklassen* i centrum. Denna klass ville skilja sig från aristokratin och underklassen genom att föra fram sig själv som mönster av moral och återhållsamhet. Homosexualitet fördömdes på grund av sin "improduktivitet" och kunde ses som karaktäristisk för depraverad aristokrati och lastbar underklass. I Finland var den industriella-kommersiella kapitalismen länge relativt outvecklad. Vidare var borgerligheten inte i någon motsättningsfylld position visavi aristokratin; det fanns ingen rik och stark aristokrati och det var dessutom ur aristokratin som borgerligheten rekryterades. Det gemensamma finska nationella projektet dämpade klassmotsättningar. Och de arbetande massorna, den europeiska urbana medelklassens fasa, fanns inte i städerna utan på landsbygden, vilken i den nationalistiska ikonografin var en plats för ett harmoniskt liv. Vidare var medelklassvärden som strävsamhet, skötsamhet och återhållsamhet också bondebefolkningens och den första urbana arbetargenerationens värden.

En tredje grupp av tolkningar betonar den framväxande *medicinska professionens* och *den moderna statens* roll för "den moderne homosexuelles" uppkomst. Här finns de som betonar den medicinska professionens krav på erkännande av dess auktoritet och särskilda kunskap i frågor som rör intima relationer och välbefinnande. Den medicinska professionen i Finland var dock länge ointresserad av att patologisera sexualitet. Detta hade, menar Löfström, att göra med att doktorer, som medlemmar av medelklassen, inte var intresserade av att använda medicinen som politiskt vapen.

I en närliggande typ av förståelse urskiljs ett statsrelaterat allseende övervaknings- och kontrollmaskineri. Här blir introduktionen av "sexualitet" ett sätt att effektivt kombinera kontrollen över individuella kroppar med kontrollen över nationens kropp. I Finland hämmades emellertid en sådan utveckling av att statsapparaten och de professioner som var knutna till den länge hade små resurser och hade att möta en stark gräsrotsaktivism i folkrörelser.

En tredje sorts tolkning i denna grupp betonar den moderna byråkratin, vars legitimitet kräver opersonliga relationer mellan (manliga) byråkrater, något som implicerar internalisering av ett tabu mot intimitet och känslomässighet mellan (manliga) byråkrater. I Finland dröjde det emellertid innan byråkratiseringen gått särskilt långt, vilket bland annat tog sig uttryck i avsaknad av tabu

mot känslomässiga band mellan män i eliten.

Tolkningar som fokuserar medicinen, staten och byråkratin blir dock mer tillämpliga efter andra världskriget, menar Löfström. Parallellt med spridningen och konsolideringen av den moderna homosexualiteten som kategori etablerades då en byråkratisk allseende välfärdsstat. Den medicinska professionen ingrep i frågor som rörde socialt välbefinnande och sexuella normer. "Biopolitik" och en mer omfattande indoktrinering av befolkningen i frågor om sexuell hälsa och barnavlande tilltog.

En fjärde typ av förståelse av "den moderne homosexuelles" uppkomst fokuserar ökade *könsrollspänningar*. Så har föreställningen om den inneboende feminine manlige homosexuelle förknippats med framväxten av känslomässig individualism, hemorientering och ökad jämlikhet mellan makar i engelsk borgerlighet under 1700-talet. Borgerliga män blev "mjukare". De kom nu att hävda sin manlighet på nya sätt, till exempel genom att peka ut manlig homosexualitet som något inneboende omanligt. Tillkomsten av den moderna lesbiska kategorin har setts mot bakgrund av kvinnors ökade krav på rättigheter i slutet av 1800-talet; manliga doktorer valde då att stämpla den socialt aktiva, bestämnda kvinnan som okvinnlig och sexuellt sett patologisk. I Finland hade kvinnor en mycket framträdande roll i offentligheten decennierna kring århundradeskiftet 1900. Ändå skedde inte det som enligt denna tolkning förväntas. Det berodde enligt Löfström bland annat på att det skulle försvåra det finska nationsbyggandet. Desutom levde en stor majoritet av befolkningen i en rural kultur, där jämlikhet mellan könen inte ökade. Därför fanns inget behov av binärt motsatta genuskaraktärstika eller av genusinverterade personligheter. Det är också mot denna bakgrund den manlige homosexuelles frånvaro bör ses, menar Löfström.

Efter andra världskriget fortsatte kvinnors omfattande deltagande i lönearbete och politik. Samtidigt innebar emellertid övergången till lönearbete ökad könsskillnad i form av yrkesmässig segregation med exempelvis kvinnor i vård och män i industriarbete. I jordbruksarbetet hade den fysiska omgivningen och i hög grad arbetets fysiska natur varit densamma i kvinnors och mäns arbete, säger han. Lönearbetet accentuerade också uppdelningen av det sociala rummet i offentligt och privat, arbete och hem. Och hemmet inrymdes allt oftare i nya "enfamiljstypus", vilka underströk en sådan uppdelning. Löfström undrar om inte "ojämlikhet i likhet" gradvist efterträddes av "jämlikhet i skillnad", samtidigt som den moderna homosexuella kategorin började slå rot. Även den förståelse av "den moderne homosexuelles" uppkomst som betonar könsrollspänningar verkar alltså ha relevans i Finland, menar Löfström. Därmed bidrar samtliga fyra grupper av tolkningar till förståelsen av det finska skeendet, summerar Löfström.

Jan Löfströms pionjärbete om finsk homosexualitet är på flera sätt beundransvärt. Han tar ett brett historisk-sociologiskt grepp om en central teoretisk fråga i homosexualitetsforskningen: "den moderne homosexuelles" uppkomst-betingelser. Han uppvisar en stor förmåga att föra samman en mängd olika material av både empiriskt och teoretiskt slag för att belysa denna fråga och bygger på så vis upp en komplex förståelse av "den moderne homosexuelles" (sena?) framträdande i Finland. Avhandlingens empiriska material är omfattande. Löfström är teoretiskt väl bevandrad inte bara på homosexualitetsområdet utan även historisk-sociologiskt. Avhandlingen innehåller en förtjänstfull kritisk presentation av olika etablerade förståelser av "den moderne homosexuelles" uppkomst. Den rymmer en påtaglig vetenskapsteoretisk och metodmässig medvetenhet. Fokuseringen av analysen på det rurala samhällets genusförståelser och -praktiker är i mina ögon spännande. Att undersöka "den homosexuelles" framträdande i ett ruralt sammanhang är originellt.

Avhandlingen har väckt några frågor hos mig. En gäller Löfströms resonemang kring conceptualisering. Han ser sin uppdelning i tre former av samkönade intimiteter som ett sätt att söka undvika problem som en del tidigare historiska och sociologiska homosexualitetsforskare haft. När man exempelvis har sökt efter samkönad genital (fysisk) intimitet har man både fångat in för lite och för mycket, säger han. För lite genom att de som känner homoerotiskt utan att agera utesluts. För mycket genom att exempelvis inkludera fall där genital sexualitet i sitt kulturella sammanhang setts som ett sätt att överföra maskulinitet från män till pojkar. Det är naturligtvis mycket viktigt att reflektera kring frågan om conceptualisering av undersökningsobjektet. Löfströms kritik av detta slags conceptualisering för att det innesluter för mycket blir emellertid svår att förstå mot bakgrund av att han själv inkluderar mycket, till exempel "social samkönad intimitet" (som innefattar samboende, vilken inte verkar ha kopplats samman med homosexualitet i människors ögon). Att inkludera mycket kan även för andra forskare vara ett uttryck för ett sökande, öppet, tillvägagångssätt.

Jag undrar hur sen etableringen av den homosexuella kategorin egentligen var i Finland jämfört med andra västländer. Löfström säger själv att hans resultat replikerar det som en forskare hävdar sig ha funnit, nämligen att föreställningen om "den homosexuella typen" inte blev dominerande i Storbritannien förrän efter 1950-talet. Storbritannien var vid den tiden till skillnad från Finland sedan länge urbaniserat. Där fanns gott om stora städer, till vilka det sällan var långt. Storbritannien är dessutom ett land där "den moderne homosexuelle" särskilt tidigt urskiljts. Löfström kommenterar inte om och i så fall på vilket sätt detta anmärkningsvärda brittiska resultat skulle få konsekvenser för hans analys av den rurala-urbana dimensions roll för "den moderne homosex-

uelles" framväxt. Resultaten av båda dessa studier får för övrigt mig att undra över om vi som forskare (och därmed urbana) alltför oreflekterat överför kunskaper om homosexualitet i storstadskontexter till nationella nivåer. Det behövs fler studier utanför storstadssammanhang.

Som antytts associerar Löfström (den mycket måttliga) framväxten av den moderna homosexuella kategorin under 1950-talet med en övergång från könsmässig "ojämlikhet i likhet" till "jämlighet i skillnad" mellan kvinnor och män. Som jag tolkar honom, liksom Randolph Trumbach och Lilian Faderman, som han bygger på, är det den "könsinverterade" manlige homosexuelle eller lesbiska som avses. Såvitt jag förstår finner dock Löfström ingen föreställning om "könsinvertering" vare sig i "allmänhetens" eller "utövarnas" ögon; homosexualitet tolkades som "sodomi" eller hermafroditism, säger han.

Att han inte finner någon föreställning om "könsinvertering" hos "utövarna" kan ha att göra att han i hög grad använt sig av rättegångsmaterial. I rättegångssammanhang kan det, som han säger, ha varit taktiskt för de anklagade att inte tala om sig själva som "homosexuella". Om han i större utsträckning använt sig av annat material, som exempelvis tillbakablickande intervjuer, är det möjligt att han fått en annan bild.

Det förefaller som om Löfström gör en och annan övertolkning för att driva sitt resonemang. Så ser han uttryck för ökad könsbinärism i bostadspolitiken efter andra världskriget. "Enfamiljstypen" blev den vanligaste hustypen på landsbygden. För mig är det inte lätt att utifrån Löfströms beskrivning se att detta hus, med kök, vardagsrum, föräldrasovrum och barnsovrums, innehöll idén om mannen och kvinnan som befolkande binärt motsatta sfärer. Dessutom är det, som Löfström själv säger, en sak hur de som bestämmer hur husen skall se ut tänker sig det liv som skall utspelas där och en annan sak hur livet där faktiskt kommer att se ut (vilket också erfarenheter från svenskt bostadsbyggande visar).

Stundtals verkar Löfström underbetona maktaspekter i könsrelationer. Så talar han exempelvis, som nämnts, om könsrollspänningar som en bakgrund till "den homosexuelles" uppkomst. Handlar det inte här om vissa grupper av mäns intresse av att upprätta (hierarkiserande) könsskillnad som ett sätt att vidmakthålla makt och fördelar framför kvinnor och andra grupper av män?

Den internationella forskningen kring "den homosexuelles" uppkomst och etablering har i stor utsträckning varit detsamma som forskning om "den manlige homosexuelle". Detta har bland annat att göra med att stadens offentliga rum till största delen varit ett manligt rum. Löfströms förutsättningar att fånga in lesbiskhet har varit stora genom att inte bara genital utan även emotionell och social samkönad intimitet inkluderats. Dessutom har han önskat inkludera inte bara "tal" om homosexualitet utan även, med Henning Bech, homosexualitet

som existensform. Ändå framskymtar inte mycket av lesbiskhet. Det kan bero på att det inte fanns mycket sådan. Det kan ha att göra med att de material han använt inte förmått fånga särskilt många aspekter av lesbiskhet.

Arne Nilsson

Not

I Avhandlingen är tyvärr inte tryckt. Därför ägnar jag relativt stort utrymme åt att presentera den.